

Comparison of the Stories by Sheikh Sanan Hasan al-Marani and Sheikh Sanan Attar Nishaburi

Seydeh Mahboobeh Hosseini Farsani ¹ | Ehsan Esmaili Taheri ^{2*} | Ali Najafi Ivaki ³

1. Ph.D. Candidate in Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, University of Kashan, Kashan, Iran, E-mail: hosseinimahboob214@gmail.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, University of Kashan, Kashan, Iran, E-mail: asmaylytahryahsan@gmail.com
3. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Language, University of Kashan, Kashan, Iran. E-mail: najafi.ivaki@yahoo.come

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 25 December 2022

Received in revised form:
17 February 2024

Accepted: 18 February 2024

Keywords:

Hassanal-Marani,
Attar Nishaburi,
The story of
Sheikh Sanan,
Isometric,
Comparative literature,
French school.

ABSTRACT

Fariduddin Attar (540 AD), the well-known Iranian poet and Hassan Amrani (1949 AD), the famous Moroccan poet, are two prominent poets in world literature. In their works, both of them invoked and intervened a mystic character referred to as *Sheikh Sanaan* and each of them depicted the great value of love and affection through that old character. In the current research, two texts with two different languages and the same themes and topics are analyzed. The first text is the story of Sheikh Sanaan by Fariduddin Attar, and the second text is the story of Sheikh Sanaan by Hassan Al-Amrani. Due to the significance of the aforementioned issue, the present research, which is based on the French school in the field of comparative literature and is formed in a descriptive and analytical way, seeks to compare and analyze these two work and attempts to present some similarities and differences according to the essence of the original work. The findings of the research indicate that the predominant similarity between these two works is the purposeful choice of the signifier of Sheikh Sanaan's story which is placed in the title of the two poems, the plurality of worship, and disciples of Sheikh Sanaan. Among the differences, the way of dreaming and the quality of love, the advice of disciples and the difference in structural analysis can be noticed.

Cite this article: Hosseini Farsani, S. M., Esmaili Taheri, E., & Najafi Ivaki, A. (2024). Comparison of the Stories by Sheikh Sanan Hasan al-Marani and Sheikh Sanan Attar Nishaburi. *Research in Comparative Literature*, 14 (2), 75-96.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/JCCL.2024.8613.2465

Extended Abstract

Introduction:

To date, Arabic and Persian languages and their literature have been addressed to have the highest level boundry with each other and both have been highly influenced by each other. One of the important subsets of this interaction and influence is the use of symbolic stories. The story of Sheikh Sanan Attar and Marani are referred to as the examples of this exchange in Persian and Arabic poetry.

Among the Persian language poets, Attar is one of the prominent poles of mysticism and sufism, and his works are among the most significant literary works of the 6th and 7th centuries. *Mantegh Al-Tayr* is addressed as the most famous among all his works. This is because he has collected the consequence of his mystical thoughts and has underpinned all of the Iranian mystic schools of thought in this book. In this way, the works of this mystic have met with a great reception in the world, so it have been translated into many different languages of the world. Mantegh Al-Tayr of Attar, with the exception of Jalal Al-din Maulvi's Masnavi, can be matched with no other work in the literature of mystical poems in the Islamic world. This book has anecdotes, the longest and most famous of which is Sheikh Sanan

Amrani is one of the contemporary poets of Maghreb country and one of the poets whose poetic achievements are associated with Sufi experiences. Precisely, one of the most obvious attributes of his poetry is the mystical tendency. Among Amrani's poetry collections, "Saatik Balsif Valaqhavan" is considered to be his most valuable poetry collection. This is because he was able to present valuable meanings in his poetry. One of the most prominent poetic poems of Amrani, which was influenced by the famous poem of the story of Sheikh Sanaan Attar, is "The Story of Sheikh Sanaan and We Live with Sayyidah Al- Qasr" in 1994.

Amrani divided Sanaan's story into six cycles. In the first and second sections, he has drawn the traits of Sheikh Sanaan's character, and in the third section, Sanaan's great fear of sedition and his mournings because of his longing for heaven have been discussed. In the other parts, from the dream of Sanaan's drowning in blood to the dream of cloak in the desert and the star that he replaced these dreams alongside the dream of Sanaan Attar, who was prostrating a Christian girl, has been mentioned. He expressed this dream and what he meant was drowning in blood is facing the seditions of this world. Finally, he talked about the dream of Ghazaleh, which caused him to get rid of rust and dirt and reach the high levels of mysticism.

Method:

The presence of Sheikh Sanan's name in the title

By looking at it from this point of view of an imperative poem "Hakaya Al-Sheikh Sanaan wama Jari Le Ma Seyida Al-Qasr", explicit connection with the story of Sheikh Sanaan Attar will be noticed. Therefore, the audience is facing a text whose structure is based on the ancient mystical, since the mentioned title has an inductive feature and indicates the connection between the new and old texts.

Being a disciple of Sheikh

Sheikh Sanan had a high position in mysticism and had many followers and students. He had spent fifty years of his life in worship and austerity. Through this asceticism and worship, he gathered four hundred pupils around him and guided them. Everyone who entered the circle of his devotion did not rest from austerity and worship, and when he dreamed that he was prostrating on the lap of the beautiful person, he lost his peace and aims and, followed by that, the disciples all decided to travel with him from the Kaaba to Rome.

Amrani also mentioned that there were many disciples for Sheikh Sanan who all followed his path and obeyed him. Sheikh also guided his disciples and taught them the wisdom of igniting in the holy essence of God. The comparison of the mentioned examples is indicative of the claim that Amrani also paid attention to the influence of Sheikh Sanan Attar on this topic and was also influenced by him in this respect.

Attention to the topic of repentance

It is clear that the theme of repentance in both poetic texts is not to leave a sin. In Attar's poem, the disciples, after observing sheikh's condition (who was fallen in love while he had not yet committed any sin), ordered him to do penance. In Amrani's poem, Sanaan was afraid of sedition (sedition is the symbol of a woman - from God) He asks to cover him with the repentance, while he had not committed any sin.

Attention to the conversation

There are two types of Conversation in Amrani's story. In a part of Amrani's story, there is a dialogue that includes the words of Sanaan with his disciples, and in another part the monologue, it appears in the form of *hadis-e nafs*. This occurs up to a level that the reader get doubtful whether the words are from the poet or they are from Sheikh Sanaan. Therefore, it can be concluded that Amrani was also influenced by Attar's way of speaking in his Poems.

Results and Discussion:

A comparative study of two anecdotes testifies to this principle that Amrani had access to the original poems by Attar and tried to compose it in Arabic. However, it must be stated that his work has more of an imitation rather than innovation. Sheikh Sanan's character follows the same path that he followed with Attar a few centuries ago. He experiences whatever he experienced in Attar's poem. However, in the new dimension, new features have been found which are worthy of consideration.

The comparison of the two stories indicates that Amrani order of calling Sheikh Sanaan and applying his story to themes such as multiplicity of worship, many disciples, love, repentance, the symbol of women, etc., has benefited from Attar. One of the most important and main elements that appear in the story of Sheikh Sanan of these two poets is love and affection. Both stories revolve around love and drowning in it. Attar and Amrani have brought the story of Sheikh Sanan to express the value of love and its superiority over disbelief and faith. This is because love is an alchemy that causes purity and refinement of the soul and opens the eyes of the truth leads to freedom from self-view and self-worship.

Differences can also be observed in the two stories, such as the Sheikh's dream, the quality of love, and the advice of disciples; In Attar's poem, Sanaan dreams of a Christian girl and falls deeply in love with her to the point where he loses his faith and becomes an unbeliever, and in Amrani's poem, Sanaan dreams of a deer, which leads to reaching levels of mysticism.

Conclusion:

According to the above-mentioned information, it can be concluded that literature is not formed in a vacuum and any text can imitate and rewrite the previous texts. This principle also applies to the story of Sheikh Sanan Amrani. Since Amrani, after the passage of several centuries, rewrote the story and recreated the character of Sheikh Sanan of Attar Nishabouri, his influence is included in the field of comparative literature and the subset of the French school of thought.

هم‌سنجی حکایت شیخ صنعانِ حسن‌الأمرائی با شیخ صنعانِ عطار نیشابوری

سیده محبوبه حسینی فارسانی^۱ | احسان اسماعیلی طاهری^{۲*} | علی نجفی ایوکی

۱. دانشجوی دکتری، زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران. رایانامه: hosseinimahboob214@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران. رایانامه: asmaylytahryahsan@gmail.com
۳. دانشیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران. رایانامه: najafi.ivaki@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

فریدالدین عطار (۵۴۰ق)، شاعر پرآوازه ایران زمین، و حسن‌الأمرائی (۱۹۴۹م) شاعر سرشناس کشور مغرب، دو تن از شاعران برجسته در ادبیات جهان هستند که هر دو در آثارشان به فراخوانی و دخالت‌دهی عارف‌نامی «شیخ صنعان» پرداخته و هر یک از رهگذر آن شخصیت کهن، ارزش والای عشق و دلدادگی را ترسیم نمودند. در این پژوهش دو متن با دو زبان متفاوت و با مضامین و موضوعات واحد مورد واکاوی قرار می‌گیرد؛ متن نخست، حکایت شیخ صنعان اثر فریدالدین عطار، و متن دوم، حکایت شیخ صنعان اثر حسن‌الأمرائی است. در پرتو اهمیت مسأله، پژوهش حاضر - که بر اساس مکتب فرانسوی در حوزه ادبیات تطبیقی و به شیوه توصیفی-تحلیلی شکل گرفته - در پی هم‌سنجی و تحلیل این دو منظومه است و تلاش دارد با توجه به اصل حکایت، به ارائه برخی شباهت‌ها و تفاوت‌ها پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که عمده‌ترین شباهت این دو اثر، انتخاب هدفمند دال حکایت شیخ صنعان در عنوان دو سروده، کثرت عبادت و مریدان شیخ صنعان است. از جمله تفاوت‌ها می‌توان به اختلاف در نحوه خواب دیدن و کیفیت عشق، نصیحت مریدان و تفاوت در تحلیل ساختاری اشاره کرد.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۹

واژه‌های کلیدی:

حسن‌الأمرائی
عطار نیشابوری،
حکایت شیخ صنعان،
هم‌سنجی،
ادبیات تطبیقی،
مکتب فرانسوی.

استناد: حسینی فارسانی، سیده محبوبه؛ اسماعیلی طاهری، احسان؛ نجفی ایوکی، علی (۱۴۰۳). هم‌سنجی حکایت شیخ صنعانِ حسن‌الأمرائی با شیخ صنعانِ عطار نیشابوری. *کلوژ نامه ادبیات تطبیقی*، ۱۴ (۲)، ۷۵-۹۶.

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/JCCL.2024.8613.2465

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

از گذشته دور بین زبان و ادبیات عربی و فارسی بیشترین تعامل و رابطه تأثیر و تاثر وجود داشته و هر دو از همدیگر بیشترین تأثیرپذیری را داشته‌اند. یکی از شاخه‌های مهم این تعامل و تأثیرپذیری، بهره‌گیری از داستان‌های نمادین است. حکایت شیخ صنعان عطار و امرانی نمونه‌هایی قابل تأمل از این داد و ستد در شعر فارسی و عربی به شمار می‌روند.

در میان شاعران فارسی‌زبان، عطار یکی از قطب‌های برجسته عرفان و تصوف است و آثار او از مهم‌ترین آثار ادبی قرن ششم و هفتم شمرده می‌شود. از میان آثار او شاید هیچ یک، به اندازه منطق‌الطیر شهرت نیافته باشد؛ زیرا وی در این کتاب، عصاره اندیشه‌های عرفانی خود و به نوعی تمامی مکاتب عرفان فارسی را پی‌ریزی کرده است. بدین ترتیب، آثار این عارف در جهان با استقبالی شگرف رو به رو شده به طوری که تاکنون به بسیاری از زبان‌های مختلف دنیا ترجمه شده است. با ترجمه منطق‌الطیر به زبان عربی توسط «بدیع جمعه»، توجه‌ها به سوی این اثر در جهان عرب دوچندان شد تا آنجا که برخی از شاعران معاصر عرب تحت تأثیر مضامین شعری و اشعار این شاعر قرار گرفتند و ضمن الهام‌پذیری از آن، با نام‌گذاری اشعارشان به نام قصاید عطار، شگفتی خود را نسبت به این اثر بزرگ عرفانی ابراز کردند؛ حسن امرانی یکی از این شاعران است که نام سروده خود را با تأثیر از حکایت شیخ صنعان عطار سرود.

امرانی یکی از شاعران معاصر کشور مغرب و از جمله شاعرانی است که دستاوردهای شعری‌اش، با تجربه‌ای صوفی‌قرین گشته است و یکی از بارزترین ویژگی‌های شعری‌اش گرایش عرفانی است. از میان مجموعه‌های شعری امرانی، مجموعه «سآتیک بالسیف والاقحوان»، پرمایه‌ترین مجموعه شعری وی به شمار می‌رود؛ زیرا توانسته معانی ارجمندی را در شعرش عرضه نماید. «الرباوی، ۲۰۱۴: ۱۳۲ و ۱۳۵» یکی از شاخص‌ترین منظومه‌های شعری امرانی که تحت تأثیر منظومه معروف حکایت شیخ صنعان عطار سرود، منظومه «حکایة الشیخ صنعان وما جرى له مع سيدة القصر» است که آن را در سال ۱۹۹۴ سروده است.

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف

هر کوششی در جهت شناساندن ادبیات و فرهنگ فارسی به جهانیان، در نظر ما ایرانیان اقدامی موجه می‌نماید، بویژه آنکه این موضوع مرتبط به ادبیات والا و ارزشمند شیخ صنعان عطار نیشابوری باشد. در پرتو اهمیت مسأله، این پژوهش می‌کوشد با بهره‌گیری از مکتب فرانسوی در ادبیات تطبیقی، وجوه اشتراک و

افتراق حکایت شیخ صنعان امرانی و شیخ صنعان عطار را فرادید مخاطب قرار دهد و ضمن تمرکز بر محتوای دو اثر، از میزان تاثیرپذیری و تاثیرگذاری دو اثر پرده بردارد.

۳-۱. پرسش‌های پژوهش

- چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی بین دو اثر مورد مطالعه وجود دارد؟
- امرانی در منظومه حکایت شیخ صنعان از شیخ صنعان عطار چه تأثیراتی پذیرفته است؟
- شیوه‌های فنی و هنری سروده‌های عطار و امرانی در این دو داستان چگونه نمود یافته‌اند؟

۴-۱. پیشینه پژوهش

در مورد داستان شیخ صنعان تاکنون کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات قابل توجهی نوشته شده و قهرمان این داستان با قهرمان داستان‌های دیگری مقایسه و تطبیق شده است که به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌شود:

- مقاله «جستاری تطبیقی در مراحل سفر عرفانی عطار نیشابوری در منطق الطیر و نسیب عریضه در علی طریق إرم» (سیفی و لطفی مفرد، ۱۳۹۱)؛ نگارندگان در این پژوهش با بهره‌گیری از مکتب تطبیقی آمریکایا به بررسی و تطبیق مراحل سلوک در قصیده منطق الطیر و علی طریق إرم پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که قصیده نسیب عریضه مضامین مشترکی با قصیده عطار دارد.

- مقاله «تأثیر پذیری احمد سویلم در مجموعه الشوق فی مدائن العشق از عطار نیشابوری» (سارا رحیمی پور و یحیی معروف، ۱۳۹۳)؛ نویسندگان در این مقاله کوشیده‌اند با بررسی مجموعه شعری الشوق فی المدائن العشق، تاثیر پذیری سویلم از عطار به ویژه منطق الطیر را فرادید مخاطب قرار دهند.

- پایان‌نامه «بررسی تطبیقی داستان شیخ صنعان عطار نیشابوری و ترساقیزی جمال رنجی» (لیلا ناصح قره لری، ۱۳۹۷)؛ پژوهنده در این پایان‌نامه در دو سطح ساختار و محتوا، این دو متن را مورد واکاوی قرار داده و به این نتیجه دست یافته که به رغم شباهت‌های ساختاری و محتوایی، تفاوت‌هایی نیز در دو متن وجود دارد. در حکایت ملاجمال رنجی، تصاویر بارزتر از متن شیخ عطار است و بررسی شخصیت‌ها با جزئیات بیشتری همراه است.

- مقاله «از کعبه تا روم، بررسی تطبیقی داستان شیخ صنعان و فاوست گوته» (محمد تقوی، ۱۳۸۹)؛ نویسنده در این مقاله، به موضوعاتی همچون ساختار مشابه برای بیان اندیشه توسط عطار و گوته به رغم

داشتن دو مشرب فکری و اعتقادی و دو دوره تاریخی متفاوت، و همچنین احتمال تأثیرپذیری گوته از اندیشه و نگاه عطار اشاره کرده است.

بررسی عناوین و محتوای پژوهش‌های ارائه شده، بیانگر این حقیقت است که تاکنون پژوهشی مستقل درباره تطبیق و هم‌سنجی حکایت شیخ صنعان در سروده امرانی و عطار صورت نگرفته است. از این رو، این پژوهش در پی آن است برای اولین بار به بررسی و تطبیق این دو اثر پردازد و نتایج آن را فرادید مخاطب قرار دهد.

۱-۵. روش پژوهش و چارچوب نظری

پژوهش پیش رو که واکاوی دو متن ناهم‌زبان است با اتکا به رویکرد تاریخ‌گرا (فرانسوی) واکاوی می‌گردد؛ چراکه حکایت شیخ صنعان امرانی، با ادله و شواهد اثبات شده ریشه در حکایت شیخ صنعان عطار به زبان فارسی دارد. بنابراین با توجه به دو اصل و شرط مهم در مکتب فرانسه برای تطبیق دو اثر که یکی تفاوت زبانی و دیگری اثبات نفوذ یک متن بر متن دوم است، این تحقیق می‌تواند ذیل مکتب فرانسه قرار بگیرد. در پرتو همانندی رویکرد دو شاعر و وجود تشابه این دو منظومه از نظر موضوع و محتوا، بررسی تطبیقی و هم‌سنجی این دو سروده بر پایه تحلیل محتوا و تبیین وجوه اشتراک و افتراق، در این پژوهش در دستور کار قرار می‌گیرد.

۲. پردازش تحلیلی موضوعی

۲-۱. عطار و حکایت شیخ صنعان

شیخ فریدالدین محمد بن ابراهیم، عطار نیشابوری حدود سال ۵۴۰ هجری قمری در کدکن، در روستایی نزدیک نیشابور از سنگرهای کهن تصوف به دنیا آمد. اغلب آثار شعری عطار آکنده از نظریات و عقاید صوفیانه و عارفانه است که آن‌ها را با ساده‌ترین زبان و در قالب حکایت و داستان بیان می‌کند. منطق الطیر، خود حماسه حرکت روح آدمی است به طرف کمال، تا جایی که انسان خود را در آینه جمال سیمرخ ببیند و در او محو و فانی شود (ر.ک اشرف‌زاده، ۱۳۷۳: ۱۳ و ۱۴). *منطق‌الطیر* عطار، یکی از برجسته‌ترین آثار عرفانی در ادبیات جهان است و شاید بعد از مثنوی شریف جلال‌الدین مولوی، هیچ اثری در ادبیات منظوم عرفانی، در جهان اسلامی، به پای این منظومه نرسد (ر.ک شفیع‌ی کدکنی، ۱۳۸۷: ۳۹). این کتاب دارای حکایات‌هایی است که طولانی‌ترین و مشهورترین این حکایات، شیخ صنعان است.

شیخ صنعان، پیری صاحب کمال است و دارای مریدان بسیار؛ پیری که در داشتن کمالات و کرامات شهره عام است و مقتدا و پیشوایی که واجب و مستحب را فرومی‌گذارد. حکایت او از جایی شروع می‌شود که چند شب متوالی، خوابی را به تکرار می‌بیند؛ موضوع این خواب که او را بسیار آشفته می‌کند این است که شیخ در روم بتی را سجده می‌کند. شیخ، از تعبیر این خواب عاجز می‌شود و تصمیم می‌گیرد برای تعبیر خواب خود، همراه مریدان راهی روم شود. چهارصد مرید، همراه او رهسپار روم می‌شوند و در پی گشت و گذارها و جستجوهای خود، به جایی می‌رسند که دختری ترسا، بر فرازی نشسته است. دختری بسیار زیبارو که شیخ بلافاصله بعد از دیدن روی او عاشق و شیدا می‌شود. مریدان وقتی حال و روز شیخ را می‌بینند، هر یکی با نصیحتی سعی در منصرف کردن شیخ از عشق و عاشقی و بازگرداندن او به راه راست می‌کنند. اما شیخ با قاطعیت در تصمیم خود استوار است. مریدان از نصیحت شیخ عاجز می‌شوند و شیخ، راه نشین کوی یار می‌شود. دختر ترسا زمانی که از عشق پیر آگاه می‌شود، لب به نصیحت شیخ می‌گشاید، اما شیخ از او می‌خواهد که حال و روز وی را ببیند و به وصل رضا دهد. دختر که اصرار شیخ را می‌بیند، به او می‌تازد و وی را درخور خود نمی‌داند. اما شیخ دست از اصرار برنمی‌دارد.

ناچار دختر ترسا چهار شرط برای او تعیین می‌کند که قبول آنها مستلزم کافر شدن شیخ است. شیخ ابتدا از انجام شروط سرباز می‌زند، اما در نهایت، به همه آنها رضا می‌دهد و به کیش ترسایان درمی‌آید. دختر ترسا این بار، طلب کابین می‌کند و چون شیخ توان مالی نیز ندارد، دخترک یک سال خوبانی را کابین خود قرار می‌دهد. مریدان، دیگر تاب تحمل اعمال شیخ را ندارند، پس یکی از مریدان، پیش شیخ می‌رود تا کسب تکلیف کند. شیخ، نه همراه آنها راهی حرم می‌شود و نه قبول می‌کند که آنها نزد او بمانند و از او تقلید کنند. پس آنها به حرم برمی‌گردند. یکی از مریدان شیخ که در زمان عزیمت شیخ از حرم، در آنجا نبوده است، از حال شیخ می‌پرسد و وقتی پاسخ آنها را می‌شنود، به نکوهش آنها می‌پردازد و از آنها می‌خواهد همگی همراه او به روم برگردند و شروع به دعا برای بازگشت شیخ از کفر به اسلام کنند. بعد از چهل روز دعا، در سحرگاهی، مریدی در عالم خیال، حضرت رسول اکرم (ص) را می‌بیند و حضرت، مژده شفاعت شیخ را می‌دهد.

مریدان به سمت شیخ حرکت می‌کنند و او را درحالیکه زنار پاره کرده و کلاه گبر از سر انداخته می‌بینند. شیخ خجول، هر چه را که از قرآن بر اثر کفر از یاد برده بود، دوباره به یاد می‌آورد. اصحاب، غرق در خوشحالی از شیخ می‌خواهند که شکرگزار باشد و خجالت را فروگذارد و شیخ غسلی می‌کند

و همراه یاران رهسپار حجاز می‌شود. در آن حال، دختر ترسا در خواب می‌بیند که آفتابی در کنارش افتاده، زبان می‌گشاید و به او می‌گوید: دنبال شیخ برو و به مذهب او درآی. دختر از خواب بیدار شده و هراسان پیش شیخ می‌رود. شیخ از حال دختر خبردار می‌شود و به سمت او بازمی‌گردد. مریدان، آشفته می‌شوند و به شیخ اعتراض می‌کنند که چرا دوباره شیدایی می‌کند. شیخ احوال دختر را بازگو می‌کند و همگی به سمت دختر حرکت می‌کنند. زمانی که او را می‌یابند، دخترک با حال نزاری چون مردگان، از شیخ می‌خواهد که اسلام را به وی عرضه کند و بلافاصله بعد از دریافت ذوق ایمان، جان به جان آفرین تسلیم می‌کند و به دریای حقیقت الهی می‌پیوندد (ر. ک. فروزانفر: ۱۳۸۸: ۳۳۳، ۳۳۴). داستان شیخ صنعان امرانی نیز شبیه شیخ صنعان عطار است. اما تفاوت‌هایی در داستان و پایان آن وجود دارد که در ادامه به آن اشاره خواهد شد.

۲-۲. الامرانی و حکایت شیخ صنعان

امرانی منظومه حکایت صنعان خود را به شش چرخه تقسیم کرد: در مقطع اول و دوم ویژگی‌های شخصیتی شیخ صنعان را ترسیم کرده است و در مقطع سوم از ترس زیاد صنعان به خاطر فتنه و گریه او به خاطر شوق به بهشت سخن به میان آمده است. در مقاطع بعدی از رؤیای غرق شدن صنعان تا رؤیای خرقة در بیابان و ستاره سخن گفته شده است که وی این رؤیاها را جایگزین رؤیای صنعان عطار کرده که بر دختر مسیحی سجده می‌کرد. وی این رؤیا را بیان کرد و منظورش از غرق خون شدن، قرار گرفتن در مقابل فتنه‌های این جهان است. در نهایت از دیدن رؤیای غزاله سخن گفته است که سبب شد زنگار و پلیدی از او زدوده شود و به مدارج بالای عرفانی دست پیدا کند.

۳. همسویی‌ها و ناهمسویی‌های دو منظومه

۳-۱. همسویی‌ها

۳-۱-۱. حضور نام شیخ صنعان در عنوان

عنوان، کلید فهم متن است و به خواننده کمک می‌کند تا در اولین گام محتوای متن پیش‌روی را حدس بزند، حال اگر عنوان به گونه‌ای باشد که متن دیگر را به ذهن تداعی نماید، احتمال وجود بینامتنی قوت می‌گیرد. چنانچه از این زاویه به عنوان منظومه امرانی «حکایة الشیخ صنعان وما جرى له مع سيدة القصر» بنگریم متوجه پیوند صریح آن با حکایت شیخ صنعان عطار می‌شویم؛ لذا مخاطب با متنی روبروست که سازه آن

بر سازه متن کهن عرفانی شکل گرفته است. بر این اساس، عنوان یادشده ویژگی القایی دارد و نشانگر پیوند تاثیر و تأثیر بین دو متن جدید و قدیم است.

۲-۱-۳. اهل ستایش و نیایش بودن شیخ

شیخ صنعان، پیری صاحب کمال و پیشوای مردم زمانه خویش بود. او قریب پنجاه سال در کعبه اقامت داشت و نماز و روزه بی حد به جا می‌آورد. وی حدود پنجاه بار حج کرده بود با این حال باز هم تا فرصتی میسر می‌شد به حج عمره می‌پرداخت و هیچ سنتی را فرو نمی‌گذاشت. در کشف اسرار معنوی به مقام کرامت رسیده بود. عطار در وصف عبادت صنعان چنین گفته است:

در کمال از هر چه گویم بیش بود	شیخ صنعان پیرعهد خویش بود
هم عیان کشف هم اسرار داشت	هم عمل هم علم با هم یار داشت
عمره عمری بود تا می‌کرده بود	قرب پنجه حج بجای آورده بود
هیچ سنت را فرو نگذاشت او	خود صلوه و صوم بی حد داشت او
در کرامات و مقامات قوی	موی می‌بشکافت مرد معنوی

(عطار، ۱۳۸۳: ۲۸۶)

خود نشان ندهد چنین شبها کسی	در ریاضت بوده‌ام شبها بسی
-----------------------------	---------------------------

(همان، ۲۸۸)

بیت پایانی حدیث نفس است و القاگر این است که وقتی صنعان به عشق دختر ترسا گرفتار شد اینچنین خودش با خداوند راز و نیاز کرد که قبل از عاشق شدنش، مدت زیادی را در ریاضت به سر برده و عبادت بسیاری را به جای آورده بود که این بیت نیز نشان از عبادت بسیار او دارد. کثیرالعبادة بودن شیخ و شخصیت ستایش محوری او مورد توجه امرانی نیز قرار گرفته است آن‌جا که می‌خوانیم:

«کان صنعانُ علی سَجادة النور یُصَلِّي / وبعینیه بریقُ کفنادیل المغارات / کأشواق الینابیع، کأحزان المحیطات، کأفراح التجلی / کان یجلو، مطمئنا، صدأ القلب بآیات من الأنفال واللیل / وآهات علی نحر السحر» (امرانی،

(ترجمه: صنعان بر سجاده‌ای از نور نماز می‌خواند/ و در چشمانش همانند قندیل‌های غارها نوری می‌درخشید/ همانند شوق چشمه‌ها، همچون غم اقیانوس‌ها، همانند شادی‌های تجلی یافته/ با طمأنینه می‌درخشید. و زنگار قلب با آیاتی از سوره انفال و لیل جلا داده می‌شد./ و ناله‌هایی در دل سحرگاهان)

همچنان که از متن برمی‌آید امرانی ویژگی‌های شخصیتی صنعان را ترسیم می‌کند و بیان می‌دارد که شیخ صنعان بر سجاده‌ای از نور نماز می‌خواند، با قرآن دلش را جلا می‌دهد و زنگار و پلیدی را از آن می‌زداید و همچنین در دل شب به دعا و نیایش مشغول است. باری، هر دو شاعر به گونه‌ای عبادت شیخ صنعان را مطرح کردند و هر کدام به طریقی ویژگی‌های وی را ترسیم نمودند. در صنعان عطار مجاور کعبه بودن و نماز و روزه و حج به جای آوردن نشان از کثرت عبادت شیخ است و در منظومه امرانی نماز و قرآن خواندن و شب زنده‌داری نشان از عبادت زیاد شیخ دارد. بنابراین هر دو شاعر زیاد عبادت کردن شیخ را به تصویر کشیده‌اند.

۳-۱-۳. مرید داشتن شیخ

شیخ صنعان مقام والایی در عرفان داشته و صاحب مریدان و شاگردان فراوانی بوده است. وی پنجاه سال عمر خود را به عبادت و ریاضت گذرانده بود؛ او با این زهد و عبادت چهارصد مرید را به دور خود جمع کرده و به ارشاد آنان می‌پرداخت. هر کسی به حلقه ارادت او در می‌آمد از ریاضت و عبادت نمی‌آسود و زمانی که خواب دید سجده بر دامان صنم زیبا رویی می‌گذارد، با دیدن این خواب آرام و قرار را از دست می‌دهد، مریدان همه با او از کعبه به سوی روم عزم سفر می‌کنند. مریدان در شعر عطار اینگونه به تصویر کشیده شده‌اند:

با مریدی چهارصد صاحب کمال	شیخ بود او در حرم پنجاه سال
می‌نیاسود از ریاضت روز و شب	هر مریدی کان او بود ای عجب
پس روی کردند با او در سفر	چهارصد مرد مرید معتبر
طوف می‌کردند سر تا پای روم	می‌شدند از کعبه تا اقصای روم

(عطار، ۱۳۸۳: ۲۸۶)

وجود مریدان برای شیخ صنعان، مورد توجه امرانی نیز قرار گرفته است، آنجا که آورده:

«ولصنعانَ مع النجم حکایات وأشیاء أُخِرُ / ولصنعانَ مریدون کثیرون یقصّون الأثرُ / قال صنعان و هو یلقنُ

أصحابه حکمة الاشتعال / مرّ بی طائر الیمن» (امرانی، ۱۹۹۴: ۳۸)

(ترجمه: حکایات‌هایی است بین صنعان و ستارگان / صنعان مریدان بسیاری داشت که راهش را پیش می‌گرفتند/ صنعان در حالی که به یاران خود حکمت شعله‌ور شدن را می‌آموخت گفت: / پرنده‌ای خوش یمن به من سر زد.)

امرانی بیان می‌دارد که برای شیخ صنعان مریدان بسیاری بوده است که همگی راه وی را در پیش گرفتند و از او اطاعت می‌کردند. شیخ نیز به ارشاد و راهنمایی مریدان خود پرداخته و به آنان حکمت شعله‌ور شدن در ذات مقدس الهی را می‌آموخت. هم‌سنجی نمونه‌های ذکر شده گویای این ادعاست که امرانی در این محور نیز به تاثیر از شیخ صنعان عطار به این موضوع توجه کرده و به اصطلاح از او تاثیرپذیری داشته است.

۴-۱-۳. عاشق‌پیشگی شیخ

عمده‌ترین محوری که در داستان شیخ صنعان به آن توجه شده، مسأله عشق است؛ عشق در ابتدای داستان عطار، دارای مفهومی مقدس است؛ همه چیز با عشق شروع می‌شود و همه ماجرا بر محور عشق می‌چرخد؛ مؤثری که شیخ را از مسجد به میخانه می‌کشد، تسبیح را از دست او می‌گیرد، زنار را به کمر او می‌بندد، لباس ترسایی و کلاه گبرکی به او می‌پوشاند، شیخ را وادار به ترک ریا و زهد دروغین می‌کند و مجبورش می‌کند تا مصحف بسوزاند و می‌بخورد و سجده بر بت کند، عالم و آدم را فدا کند و حتی از جان و نام و ننگ و آبروی خود بگذرد و به بدترین اعمال، از نظر مسلمانان، یعنی خوک چرانی اقدام کند.

عشق تا اینجای داستان غایت همه چیز و بهترین آنهاست؛ چراکه باعث می‌شود شیخ آن منیت و غروری را که حاصل پنجاه سال عبادت و ریاضت در راه خداست و به او قدرت و اقتدار و شخصیتی عاریه‌ای بخشیده از بین برود. او را خاکسار راه دوست می‌کند و به او هویتی جدید می‌بخشد. اما در میانه داستان، مقام این عشق تا مرتبه شهوت سقوط می‌کند، چنانکه رنگ و اعتبار خود را از دست می‌دهد و حتی گناهی بزرگ محسوب می‌شود که شیخ باید از آن توبه بکند. در ابتدای دلدادگی وقتی یکی از مریدان در نصیحت شیخ می‌گوید:

همنشینی گفتش ای شیخ کبار خیز و این وسواس را غسلی بر آر

(عطار، ۱۳۸۳: ۲۸۹)

شیخ در پاسخ به این مرید ناپخته، او را بی خبر می خواند؛ چراکه از عشق و تقدس و عظمت آن هیچ نمی داند. شیخ که به تازگی وارد این وادی شده است، از بزرگی آن مطلع است و با تمام وجود به دفاع از آن می پردازد:

شیخ گفتا، امشب از خون جگر کرده‌ام صد بار غسل ای بیخبر
(همان، ۲۸۹)

یا در زمان عاشق شدن خودش را چنین توصیف می کند:

هر که را یک شب چنین روزی بود روز و شب کارش جگر سوزی بود
روز و شب بسیار در تب بوده‌ام من به روز خویش امشب بوده‌ام
یا رب امشب را نخواهد بود روز شمع گردون را نخواهد بود سوز
یا رب این چندین علامت امشبست یا مگر روز قیامت امشبست
یا از آهم شمع گردون مرده شد یا ز شرم دلبرم در پرده شد
شب دراز است و سیه چون موی او ورنه صدره مردمی بی روی او
می بسوزم امشب از سودای عشق می ندارم طاقت غوغای عشق
(عطار، ۱۳۸۳: ۲۸۸ و ۲۸۹)

آنچه از ظاهر مفهوم عشق در داستان عطار برمی آید، این است که عشق میان دو شکل نفسانی و عرفانی آن در نوسان است. همین طور به نظر می رسد، عشق تنها یک وسیله برای رسیدن شیخ به مراتب والای انسانی، گذشتن از خود یا ندیدن خود و رسیدن به یکرنگی و شناخت خود باشد؛ چراکه اگر عشق، هدف بود و نه صرفاً یک وسیله، توبه از آن در فرجام داستان عقلانی و حکیمانه نمی نمود. عشق شیخ صنعتان در داستان امرانی چنین نمود پیدا می کند:

«مر بی طائر الیمن، فانتشرت فی دمی دافقات الطیوب / وسفکت دمی.. فرأیت حبیبی / فبأی لسان علی الفضل
أشکر مولای؟ آی مقال؟» (امرانی، ۱۹۹۴: ۳۹)

(ترجمه: پرنده‌ای خوش یمن از کنارم گذشت. سپس در خونم سیلی از پاکی و آرامش سرازیر شد/ خونم را ریختم و محبوبم را دیدم/ پس با چه زبانی از فضل خدا سپاس گذاری کنم؟ با چه بیانی؟)
در بخش دیگری آورده است:

ورأى صنعان في الحلم غزاةً/ وبكى شوقاً إليها/ خر كالمجذوب صنعان، وقد خط مقالة:/"أنت مصباح لقلبي/ أنت ينبوع بصحرائي/ ونور فوق دري/ أنت سر بحث عنه ضلوعي/ أنت ذنب طهرته/ في المحارِبِ دموعي/ كيف لا أنشر في بحر مغانيك القلاعا؟" (همان: ۴۱)

(ترجمه: صنعان در خواب آهویی دید/ در حسرت او گریه کرد/ صنعان همچون فرد مجذوب و عاشق از حال رفت و این سخن را نوشت:/ تو برای قلبم همچون نوری/ تو در صحرایم بسان چشمه‌ای هستی/ و نوری بالاتر از مسیر من / تو رازی هستی که سینه‌ام به دنبالش گشت/ و گناهی هستی/ که در محراب اشک‌هایم پاکش کرد/ چگونه قلعه‌هایت را در دریای آواز تو پخش نکنم.)

عشق، کیمیایی است که موجب پاکیزگی و تهذیب نفس و باز شدن چشم حقیقت بین و رهایی از خودبینی و خود پرستی می‌شود و یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین عنصری که در ماجرای شیخ صنعان این دو شاعر جلوه می‌دهد عشق و دلدادگی است. هر دو در ابتدای داستان عاشق می‌شوند اما نوع و کیفیت عشقشان با هم تفاوت‌هایی دارد. در داستان شیخ صنعان عطار با دختر ترسایی رو به رو هستیم، ولی در داستان امرانی با غزاله رو به رو می‌شویم. «هر دو داستان حول محور عشق و غرق شدن در آن می‌چرخند. همانطور که می‌دانیم عطار داستان شیخ صنعان را برای بیان ارزش عشق و برتری آن بر کفر و ایمان آورده است و این متن را نیز امرانی در سروده خود آورده و از ارزش عشق سخن می‌گوید با این تفاوت که مساله کفر و ایمان را از آن حذف کرده و از شیفتگی و عاشق شدن شیخ صنعان نسبت به دختر مسیحی که باعث شد از دینش برگردد، صحبت نکرد؛ بلکه محبت خود را خالصانه برای رضای خدای متعال قرار داد» (دخیسی، ۲۰۱۵: ۱۴۴).

۵-۱-۳. توجه به موضوع توبه

یکی دیگر از موضوعاتی که در داستان شیخ صنعان آمده، توبه است. از ابتدای دلدادگی شیخ، حتی قبل از این که مرتکب گناهی شود، مریدان او را دعوت به توبه می‌کنند:

آن دگر یک گفت ای پیر کهن
گر خطایی رفت بر تو توبه کن
گفت کردم توبه از ناموس و حال
تاییم از شیخی و حال و محال
(عطار، ۱۳۸۳: ۲۸۹)

آن دگر گفتش به امید بهشت
باز گرد و توبه کن زین کار زشت
گفت چون یار بهشتی روی هست
گر بهشتی بایدم این کوی هست
(همان: ۲۹۰)

لازمه توبه، ترک گناه و اظهار ندامت از ارتکاب گناه است، حال آن که شیخ هنوز در شب اول هجران است و هیچ گناهی به گردن ندارد. تنها دل به دختری ترسا سپرده که البته در هیچ مذهبی، عشق، گناه تلقی نمی‌شود، اما توبه شیخ در آخر داستان، اگر توبه از عشق باشد اینگونه است:

قرب پنجه سال راهم بود باز   موج میزد در دلم دریای راز
 ذره‌ای عشق از کمین برجست چست   برد ما را بر سر لوح نخست
 عشق از این بسیار کرده است و کند   خرقه رازنار کرده است و کند

(عطار، ۱۳۸۳: ۲۹۴)

علت توبه باز هم نامعلوم است؛ چراکه اگر این توبه برای عشق عرفانی است، این عشق مکروه و منکر و محرم و معصیت نیست که مستوجب توبه باشد و اگر توبه از عشق انسانی و نفسانی است، شیخ دامن به گناه نیالوده است که به تبع آن توبه کند. صورت معقول این است که توبه شیخ، برای اعمالی باشد که در زمان عاشقی بر ضد دین خود انجام داده است. کیفیت توبه شیخ در انتهای داستان عاشقی، در حکایت عطار به گونه‌ای است که عزم و قصد خود شیخ برای توبه بیان نشده است. بلکه بر اثر دعای یاران و شفاعت حضرت رسول(ص) سخن از قبول توبه شیخ به میان می‌آید. حال آنکه اساساً توبه عملی است که از سوی خود فرد خاطی صورت می‌گیرد، با عزم و اراده قلبی و ندامت از گناه و صرف نظر کردن از تکرار انجام گناه.

توجه به موضوع در ادبیات امرانی اینگونه به تصویر کشیده شده است:

«کان صنعانُ إذا رتَلْ فی اللیل: (ألم یان) / بکی شوقاً إلی الجنَّة / وتمتم خاشعاً: مولای، جنبی لظی الفتنة /

وغسَلنی ببحر النور، غسَلنی / ودثرتنی بثوب التوب، دثرتنی» (امرانی، ۱۹۹۴: ۳۹)

(ترجمه: صنعان وقتی در دل شب آیه «ألم یان» می‌خواند/ به خاطر شوق به بهشت گریست/ فروتنانه و خاشعانه زمزمه کرد: مولای من، زبانه‌های آتش فتنه را از من دور کن/ و مرا در دریای نور غسل بده/ و لباس توبه بر من بپوشان.)

سطرهای شعری بیانگر این است که صنعان زمانی که این آیه را می‌خواند: «ألم یان للذین آمنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله» (حدید/۱۶) ترس شدیدی به خاطر فتنه‌های دنیوی او را فرا گرفت و گریه‌اش نیز به خاطر شوق به بهشت بود (دخیسی، ۲۰۱۵: ۱۴۷)؛ لذا به خاطر این ترس از خداوند درخواست می‌کند که فتنه‌های دنیا را از او دور کند و به وی علم و حکمت بیاموزد و لباس توبه برتنش کند.

روشن است که مضمون توبه در هر دو متن شعری، برای ترک گناهی صورت نگرفته است. در سروده عطار، مریدان بعد از دیدن حال شیخ که گرفتار عشق شده بود، درحالی که هنوز گناهی مرتکب نشده بود، او را به انجام توبه سفارش کردند و در سروده امرانی نیز صنعان به خاطر ترس از فتنه - فتنه نماد زن است - از خداوند در خواست می کند که لباس توبه بر وی بپوشاند، در حالی که او هم مرتکب هیچ معصیتی نشده بود.

۶-۱-۳. زن، نماد فتنه

از گذشته تاکنون، زن در باور عوام، عامل و بانی فتنه و بلا است. در داستان شیخ صنعان عطار، وقتی شیخ، دل به دختر ترسا می سپارد، در اولین برخورد و امکان هم صحبتی با دختر ترسا، با غرور و تکبر، دختر ترسا را متهم به دزدی دل می کند؛ گویی عامل این به ظاهر فتنه پیش آمده، دختر ترسا است و شیخ، خود اختیاری از خود در دفع این بلا نداشته است:

دختر ترسا چو برقع بر گرفت	بند بند شیخ آتش در گرفت
چون نمود از زیر برقع روی خویش	بست صد زنارش از یک موی خویش
عشق دختر کرد غارت جان او	کفر ریخت از زلف بر ایمان او
شیخ ایمان داد و ترسایی خرید	عافیت بفروخت رسوایی خرید
شیخ گفتش چون زبونم دیده‌ای	لاجرم دزدیده، دل دزدیده‌ای

(عطار، ۱۳۸۳: ۲۹۱-۲۸۷)

همچنین است نگاه به زن به عنوان یک شیطان و فریبنده؛ زمانی که شیخ را دعوت به شرب خمر می کند و او را می فریبد. ظاهراً شیخ با آن سن و سال و تجربه و ادعای پاکی و زهد خود، قدرت تعقل ندارد و زن است که او را می فریبد. نگاه دیگر به زن نگاهی ابزار است؛ گویی زن مخلوقی است در درجه دوم و وسیله‌ای در خدمت مرد. چنانکه پیرمردی هفتاد ساله، خود را محق داشتن معشوقی نوباوه و زیباروی می داند و به او اصرار می کند که دست از تکبر برداشته، دل به او دهد.

از سر ناز و تکبر در گذر	عاشق و پیر و غریب در نگر
بیش از این بر جان این مسکین مزین	در فتوح او لگد چندین مزین

(همان: ۲۹۱)

گفتنی است نگاه مریدان بی معرفت و کوردل به دختر ترسا، نسبت به این دختر فریبکار و رهن دینِ مفسد! انزجار بیشتری در دل مخاطب ایجاد می‌کند. مریدان شیخ را چنان از دختر ترسا و عشق او برحذر می‌دارند، گویی که این دختر با وجود زیبایی‌های ظاهری و باطنی که در آغاز داستان به آن اشاره می‌شود، هیولایی خطرناک یا موجودی چندش آور است و همراهی با او، یا نزدیک شدن به او، مساوی با انحطاط و فساد است.

مجرم بودن دختر ترسا و مظلومیت شیخ به قدری در داستان به خواننده القا می‌شود که وقتی دختر ترسا بعد از دیدن رؤیا و بی‌تاب و بی‌قرار شدن و حرکت به سمت شیخ و ایمان آوردن، دار فانی را وداع می‌گوید، مخاطب احساس می‌کند که حق به حق دار رسید! و چقدر خوب که بالاخره، عامل فساد به سزای عمل خویش می‌رسد. گویی مسبب گناهکاری از بین رفته و نفس لوّامه و وجدان شیخ آرام گرفته است. این تنها موردی نیست که برای پوشاندن گناه مردی ضعیف النفس، زنی مظلوم و بی پناه قربانی می‌شود. اگر از دید عرفان عاشقانه به دختر ترسا نگریسته شود، بی‌گمان او نه تنها شیطان و عامل فتنه و عذاب و رنج و هلاکت شیخ نیست، بلکه فرشته‌ای است که بر او نازل شده تا روح او را از غرور و منیت و از زهد ریایی و نفس و شهوت بیالاید. خاکساری را به او بیاموزد و او را به کمال برساند، تا در اوج کمال و بدون نقصان قبل از سفر، بار دیگر به جایگاه رفیع خود بازگردد.

در نگاه امرانی زن همچنان به عنوان فتنه در بستر شعری نمود یافته است، آنجا که می‌خوانیم:

«كان صنعانُ إذا رتلَّ في الليل: (ألم يأن) / بكي شوقاً إلى الجنة / وتمتم خاشعاً: مولاي، جنبني لظي الفتنة / وغسلني ببحر النور، غسلي / ودثرتني بثوب التوب، دثرتني / لك المنة / لك المنة» (امرانی، ۱۹۹۴: ۳۹)

(ترجمه: صنعان وقتی در دل شب آیه «ألم يأن» می‌خواند/ به خاطر شوق به بهشت گریست/ فروتنانه و خاشعانه زمزمه کرد: مولای من، زبانه‌های آتش فتنه را از من دور کن/ و مرا در دریای نور غسل بده/ و لباس توبه بر من پوشان./ بخشش و احسان برای توست.)

شاعر برای بیان شدت خوف و سختی آزمایش از آیه «ألم يأن» بهره گرفته است و آن را به واقعه‌ای که برای فضیل بن عیاض اتفاق افتاد، ربط داد. توضیح اینکه «فضیل در جوانی‌اش راهزن بود سپس عاشق یک خدمتکار شد در حالی که سعی می‌کرد که به این معشوقش برسد شنید که یک قاری آیه «ألم يأن للذين آمنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله» (حدید/۱۶) را می‌خواند. پس گفت وقتش رسید و زاهد شد و از خداوند در خواست کرد که آتش فتنه - زن همان رمز فتنه است - را از وی دور کند و او را در دریای نور غسل دهد، یعنی در تجلی حق داخل شود (دخیسی، ۲۰۱۵: ۱۴۷).

باری، هرچند هر دو شاعر در به‌کارگیری نماد فتنه برای بیان مقصود خویش از مضامین مختلف بهره‌گرفته‌اند؛ عطار زن را به عنوان عاملی برای فتنه با آوردن این بیت «شیخ گفتش چون زبونم دیده- ای / لاجرم دزدیده، دل دزدیده‌ای» بیان می‌کند. امرانی نیز با آوردن بیت «وتمتم خاشعاً: مولای، جنبی لظی الفتنه» زن را به عنوان عاملی برای فتنه به تصویر می‌کشد که از خداوند درخواست می‌کند آتش آن را از وی دور کند. بنابراین هر دو شاعر کوشیدند اینگونه القا کنند که زن‌ها نمادی برای فتنه هستند و آن را به عنوان یکی از تعلقات دنیوی به تصویر می‌کشند.

۷-۱-۳. توجه به گفتگو

حکایت مورد بحث، ویژگی‌های نمایشی بالایی دارد و گفت و گوها در آن سرشت دیالکتیکی و سیر جدالی دارند و از پویایی و سرزندگی خاصی برخوردارند. در اکثر داستان‌های منطق الطیر، تضاد و تقابل اندیشه‌ها و خصلت‌هایی مطرح می‌شود که هر شخصیت، یا گروه شخصیت‌ها، نماینده یک سوی آن هستند. این تقابل و کشاکش روحی و فکری، بیش از همه در قالب گفت و گو ظهور و نمود یافته است. در داستان شیخ صنعان دو نوع گفتگو وجود دارد. گفتگوی درونی (مونولوگ) و گفتگوی شیخ با مریدان و دختر ترسا (دیالوگ) مونولوگ‌ها یا تک‌گویی‌های شیخ، هم به صورت حدیث نفس است که در جای جای داستان، شیخ با خود در مورد آنچه بر سرش آمده سخن می‌گوید و گویی خود را دلداری می‌دهد، و هم به صورت مناجات‌های اوست با خدای خود. (ناصح قره‌لر، ۱۳۹۷: ۴۱) به عنوان نمونه شیخ در ابتدای داستان چند شب به طور مکرر خوابی عجیب، مبنی بر سجده بر بت در سرزمین روم می‌بیند سپس با خود می‌گوید:

یوسف توفیق در چاه افتاد   عقبه‌ای دشوار در راه افتاد
من ندانم تا از این غم جان برم   ترک جان گفتم اگر ایمان برم
(عطار، ۱۳۸۳: ۲۸۶)

یا این که پس از بستن زَنار و گرویدن به ترسایی با خود می‌گوید:

روز هشیاری نبودم بت پرست   بت پرستیدم چو گشتم مستِ مست
(همان: ۲۹۴)

امرانی نیز در بازآفرینی شیخ صنعان از تکنیک‌های متعددی بهره گرفته که گفتگوی یکی از مهم‌ترین آنهاست. به عنوان نمونه با کاربست گفتگوی درونی از زبان شیخ می‌گوید:

«مسّ قلبي جناحك فاحترقت أضلعي / وتلجلج في خافقيّ السؤال: / كيف تسلمني للهب الرياح وأنت معي؟ / ليتني لم أذق حكمة العشيّ، / يا ليت قلبي بشمس المعارف لم يحترق» (امرانی، ۱۹۹۴: ۴۴).

(ترجمه: قلبم بال‌های تو را لمس کرد و وجودم سوخت/ این پرسش در درون نا آرامم تکرار می‌شد/ در حالی که با من هستی چگونه مرا به شعله‌های باد می‌سپاری/ کاش طعم حکمت عشق را نچشیده بودم/ کاش قلبم با آفتاب معرفت نمی‌سوخت.)

در حکایت امرانی نیز هر دو نوع گفت و گو وجود دارد، در قسمتی از داستان امرانی نیز دیالوگ وجود دارد که شامل سخنان صنعان با مریدانش است و در قسمتی دیگر مونولوگ به صورت حدیث نفس آمده است تا جایی که خواننده به اشتباه می‌افتد که این سخنان از زبان شاعر است یا از زبان شیخ صنعان. لذا می‌توان به این نتیجه رسید که امرانی از نحوه گفت و گوی عطار در سروده‌اش نیز تاثیر پذیرفته است.

۲-۳. ناهمسویی‌ها

۱-۲-۳. خواب دیدن و کیفیت عشق

صنعان عطار چند شب خواب عجیبی می‌بیند که این خواب آغازگر داستان و راه پریچ وخم او در طریقت می‌شود. شیخ در خواب بتی را سجده می‌کند. حیران از معنا و تعبیر این خواب، مریدان خود را گرد می‌آورد و همراه ایشان، رهسپار سرزمین روم می‌شود. پس از ورود به روم و دیدار با دختری ترسا چنان دل‌باخته او می‌شود که عبادات پنجاه ساله خود را فراموش می‌کند و شیدای این دختر می‌شود و چنان شیفتگی بر او مسلط می‌شود که تمامی شروط دختر ترسا، مبنی بر دست شستن از دین و پا گذاشتن بر مقدّسات و عقایدش را می‌پذیرد. حتی آخرین خواسته‌ی دختر، یعنی خوکبان شدن را به جان می‌خرد و مدت زمانی به این عمل ننگین تن می‌دهد؛ با این امید که دختر ترسا را از آن خود کند. عطار این بخش را چنین به تصویر می‌کشد:

چند شب بر هم چنان در خواب دید	گرچه خود را قدوه اصحاب دید
سجده می‌کردی بتی را بر دوام	کز حرم در رومش افتادی مقام
گفت «دردا و دریغای زمان	چون بدید این خواب، بیدار جهان
با مریدان گفت «کارم اوفتاد	آخر از ناگاه پیر اوستاد

می‌باید رفت سوی روم زود تا شود تعبیر این معلوم زود

(عطار، ۱۳۸۳: ۲۸۶)

امرانی تحت تاثیر عطار به تجربه خواب شیخ صنعان توجه نموده است و این موضوع برایش اهمیت ویژه‌ای داشته است. به عنوان مثال در جایی می‌خوانیم:

«ورأى صنعان في الحلم غزالة/ سرقته منه ابتهاله/ فتغشاه الكدز/ وبكى شوقا إليها/ وعلى أعتابها القلب انكسر/ لم تكن تلك الغزالة/ تفرع الناقوس في الدير/ ولا عاشقها يعقد زناراً، ويحسو خمره حتى الثمالة» (امرانی، ۱۹۹۴:

(۴۱)

(ترجمه: صنعان در خواب آهوئی را دید/ که دعا و نیایش را از او گرفت/ غم و غصه وجودش را فرا گرفت/ و از شوق دیدار او گریست و از گلایه اش قلبش به درد آمد/ نه آن آهوئی بود که ناقوس دیر را به صدا در می‌آورد/ و نه آن معشوقی بود که زنار می‌بندد و احساس مستی می‌کند)

رؤیای صنعان در سروده امرانی با رؤیای صنعان در سروده عطار تفاوت آشکاری دارد؛ صنعان عطار خواب یک دختر مسیحی را می‌بیند در حالی که صنعان امرانی خواب یک آهو را می‌بیند و همانطور که بیان می‌کند هیچ کدام از ویژگی‌های دختر ترسا را ندارد. اختلاف آنان بیشتر بعد از دیدن خواب است. صنعان عطار خیلی زود خواب را باور کرد و در همان لحظه بدون فکر کردن به عاقبتش آن را انجام داد. اما صنعان امرانی خوابش او را پریشان و ناراحت کرد و وی را به ناله و زاری واداشت. در کیفیت عشق آنان می‌توان گفت: وقتی صنعان عطار، عاشق دختر مسیحی می‌شود و دختر ترسا که این همه بی‌قراری را می‌بیند شرط وصال خویش را بر چهار چیز می‌گذارد:

سجده کن پیش بت و قرآن بسوز خمر نوش و دیده از ایمان بدوز

(عطار، ۱۳۸۳: ۲۹۲)

شیخ هم از همه کس و پیشینه خود رو بر می‌تابد و به نوشیدن شراب می‌پردازد و زنار به کمر می‌بندد و قرآن می‌سوزاند و بر بت سجده می‌کند و اینگونه ایمان خود را از دست می‌دهد و کافر می‌شود و به خوکبانی مشغول می‌شود. اما صنعان امرانی بعد از دیدن آهو در مسیر کمال الهی قرار می‌گیرد:

«هذه الخرفقة كانت دون أنوارك سترا وحجابا/ فاشهدي، أخلعها الآن، وأعدو نحو محرابك كالمجنوب،/ كالظمان في الصحراء، يستهويه سر الماء دفاقاً.. / ولو كان سرايا/ صار صنعان على سجادة القلب يصلي/ ويزيب الروح في نور التجلي/ و الغزاة/ كالدی يسكب في الليل ابتهاله/ ويمد الصوت نحو الله: كن أمني وزادي» (امرانی، ۱۹۹۴: ۴۳-

(۴۱)

(ترجمه: این خرقة بدون نور تو پوشش و حجاب بود/ پس شاهد باش آن را الان در می‌آورم و به سوی محرابت همچون شخص مجذوب و عاشق می‌دوم/ مانند شخص تشنه در صحرا، راز آب او را وسوسه می‌کند/ هرچند سراب باشد. صنعان بر سجاده عشق نماز می‌خواند/ و روح را در پرتو نور تجلی ذوب می‌کند/ و مانند شب‌نم در شب ناله و زاری می‌کند/ و به جان خدا روی می‌آورد و می‌گوید: پناه و توشه من باش.)

شاعر می‌گوید: این خرقة بدون نور تو یک حجابی است؛ منظور از خرقة جامه زهد و ریاست که بدون اشراف جمال حق یک دلبستگی دنیوی است که سالک را از حق محجوب می‌گرداند؛ لذا تعلقات دنیوی را از خود دور می‌کند و به سمت محبوب حقیقی می‌رود. «غزاله از رمزهای صوفیانه‌ای است که شاعر از آن بهره گرفته با این عنوان که رمزی است که دلالت بر عشق الهی می‌کند. امرانی در فراخوانی رمز غزاله با استفاده از تکنیک خواب و رؤیا را بیان می‌کند» (المتقن، ۲۰۱۶: ۵۳). شیخ صنعان، غزاله (آهو) که نماد ایمان واقعی است را می‌بیند و مجذوبش می‌شود. قلب وی همچون به سجاده‌ای بدل می‌شود که زنگار پلیدی از آن زوده شده و قلبش آنقدر صاف و زلال گشته که محل فرود آمدن نماز و عبادت شده است. قطره قطره در عشق الهی ذوب می‌شود و از خداوند می‌خواهد که پناهگاهش باشد تا در پیمودن راه کمال ثابت و ثابت قدم بماند.

نتیجه اینکه در دو منظومه، شاعران موضوع خواب دیدن و عشق را برای مضامین متفاوتی آورده‌اند؛ عطار در سروده شیخ صنعان خواب سجده کردن بر بت را می‌بیند و سبب می‌شود دین و دنیایش را از دست بدهد و به دین مسیحیت در می‌آید و کافر می‌شود. در حالی که امرانی در منظومه‌اش خواب یک آهو را می‌بیند که سبب می‌شود به مدارج بالای عرفانی دست پیدا کند.

۲-۲-۳. نصیحت مریدان

زمانی که شیخ، عاشق دختر مسیحی می‌شود، مریدان شروع به نصیحت شیخ کردند؛ اما فایده‌ای نداشت؛ زیرا نصیحت شخص عاشق آشفته دل هرگز اثر نمی‌کند. عطار سخن مریدان را اینگونه به نظم کشیده است:

چون مریدانش چنین دیدند زار	جمله دانستند کافتادست کار
پند دادندش بسی سودی نبود	بودنی چون بود به بودی نبود
همنشینی گفتش ای شیخ کبار	خیز این وسواس را غسلی بر آر
آن دگر یک گفت تسیحت کجاست	کی شود کار تو بی تسیح راست
آن دگر یک گفت ای پیرکهن	گر خطایی رفت بر تو توبه کن

آن دگر یک گفت ای دانای راز   خیز خود را جمع کن اندر نماز
 آن دگر یک گفت تا کی زین سخن   خیز در خلوت خدا را سجده کن
 آن دگر گفتش پشیمانیت نیست   یک نفس درد مسلمانیت نیست
 (عطار، ۱۳۸۳: ۲۹۰-۲۸۸)

باری، یارانش اینگونه به نصیحت او پرداختند؛ یکی از یارانش گفت ای شیخ بزرگ برخیخیز و غسلی کن و این اندیشه بد را از دل بران. مرید دیگری می‌گوید: شیخ بزرگ تسبیح را کجا افکندی. یکی از مریدانش می‌گوید: شیخا برخیخیز و دست از این کار عاشقی بردار و نماز بگذار و.... بدین ترتیب هر کدام از مریدان به نحوی به نصیحت شیخ پرداختند. در حالی که آنان مرید بودند و باید سر تا پا گوش به فرمان شیخ باشند و حق نصیحت کردن نداشتند. اما در حکایت امرانی بر عکس حکایت عطار، شیخ صنعان مریدان را نصیحت می‌کند:

«قال صنعان، وهو یلقن أصحابه حکمة الاشتعال: / مَرَّ بِي طَائِرُ الْيُمْنِ، فامتلأت سلتی بالغلال / فردوا وکلوا یا مساکین مملکتی / واحفظوا ما روته المیازیب، واعتصموا برداء الخمال / واسجدوا للجلال.» (امرانی، ۱۹۹۴: ۳۸)
 (ترجمه: صنعان در حالی که به یاران خود حکمت شعله ور شدن را می‌آموخت گفت: / پرنده‌ای خوش یمن به من سر زد و سبد من پر از دانه شد / پس باز گردید و بخورید ای فقیران سرزمینم / پس زمین‌هایی که ناودان آنان را سیراب میکند، حفظ کنید و به جامه زیبایی چنگ بزنید و برای شکوه و عظمت و جلال سجده کن.)

در قسمت دیگر نیز آورده است:

«قال: یا صحبی، اتقوا الدنيا، / اتقوا النفس، ففي الأرض مروج مشربّات / وفي الصدر تباریح، وفي الوجه نظر.» (همان: ۴۰).

(ترجمه: گفت ای یارانم از دنیا پرهیز کنید / مواظب نفس باشید زیرا روی زمین چمنزارهای حاصلخیزی وجود دارد / و در سینه سختی و آزرده‌گی و در صورت نگاه کردن است.)

در حکایت عطار مریدان به نصیحت کردن شیخ صنعان می‌پردازند که از این عشق که همچون دام و تعلق دنیوی است دست بکشد و به سوی ایمان خود برگردد ولی در حکایت صنعان امرانی بر خلاف سروده عطار، شیخ صنعان به نصیحت کردن مریدان می‌پردازد و از آن‌ها در خواست می‌کند در ذات الهی شعله‌ور شوند و بسوزند و برای شکوه و عظمت خداوند سجده کنند. در قسمت دیگر سروده آن‌ها را نصیحت می‌کند که از دنیا پرهیز کنند و از دام‌های دنیا کناره‌گیری کنند.

۳-۲-۳. ساختار متفاوت

در تصحیح‌های متفاوت داستان عطار، میانگین تعداد ابیات، چهارصد و پنج بیت است. اما داستان امرانی سروده‌اش دارای هفت چرخه است که نسبت به حکایت شیخ صنعان عطار دارای ابیات بسیار کمتری است. وزن قصیده در داستان عطار در بحر رمل (فاعلاتن فاعلاتن فاعلن) سروده شده است، اما حکایت صنعان امرانی در قالب شعر سپید ارائه شده است. تفاوت دیگری که در میان این دو منظومه مشاهده می‌شود این است که در قصیده حکایت شیخ صنعان عطار، شاعر تنها، یک نماد (دختر مسیحی) را به عنوان معشوق که همان هدف اصلی است را برمی‌گزیند، در صورتی که در حکایت صنعان امرانی، شاعر معشوق را با نام‌های متفاوتی همچون غزاله، نجمه، قمر و... در نظر گرفت.

۵. نتیجه‌گیری

از آنچه گفته شد می‌توان به این نتیجه دست یافت که ادبیات در خلأ شکل نمی‌گیرد و هر متنی می‌تواند تقلید و بازنویسی متن‌های پیش از خود باشد؛ این اصل در مورد حکایت شیخ صنعان امرانی نیز صدق می‌کند؛ از آن روی که امرانی بعد از گذشت چندین قرن، به بازنویسی حکایت و بازآفرینی شخصیت شیخ صنعان عطار نیشابوری اقدام نموده که چنین تأثیرپذیری او در دایره ادبیات تطبیقی و شاخه مکتب فرانسوی قرار می‌گیرد.

بررسی تطبیقی دو حکایت بر این اصل گواهی می‌دهد که امرانی به اصل منظومه عطار دسترسی داشته و کوشیده مانند آن را در زبان عربی بسراید؛ با این حال باید گفت: کار او بیشتر رنگ تقلید دارد تا ابداع، شخصیت شیخ صنعان، همان مسیری را می‌پیماید که چند قرن پیش با عطار پیموده است؛ همان سرگذشتی را تجربه می‌کند که در بستر شعر عطار تجربه کرده است. با این همه در بُعد جدید، ویژگی‌های تازه‌ای هم یافته است که در نوع خود درخور تأمل است.

همسجی دو داستان القاگر این مسأله است که امرانی در فراخوانی شیخ صنعان و به‌کارگیری ماجرای وی به مضامینی همچون کثرت عبادت، مریدان بسیار، عشق، توبه، نماد زن و... از عطار سود جسته است که البته یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین عنصری که در ماجرای شیخ صنعان این دو شاعر جلوه می‌دهد عشق و دلدادگی است. هر دو داستان حول محور عشق و غرق شدن در آن می‌چرخند. عطار و امرانی داستان شیخ صنعان را برای بیان ارزش عشق و برتری آن بر کفر و ایمان آورده‌اند؛ زیرا

عشق‌کیمیایی است که موجب پاکیزگی و تهذیب نفس و باز شدن چشم حقیقت بین و رهایی از خودبینی و خود پرستی می‌شود.

تفاوت‌هایی نیز از جمله خواب دیدن شیخ، کیفیت عشق، نصیحت مریدان در دو داستان دیده می‌شود؛ در سروده عطار، صنعان خواب یک دختر مسیحی می‌بیند و سخت شیفته او می‌شود تا جایی که ایمان خود را از دست می‌دهد و کافر می‌شود و در سروده امرائی، صنعان خواب یک آهو می‌بیند و سبب می‌شود به مدارج بالای عرفانی دست یابد.

منابع

قرآن کریم

- المتقن، محمد (2016). *تجلیات الإمتناع فی شعر حسن الامرائی*. مطبعة وراقه بلال.
- اشرف‌زاده، رضا (۱۳۷۳). *تجلی رمز و روایت در شعر عطار نیشابوری*. تهران: اساطیر.
- الامرائی، حسن، (۱۹۹۴). *مجموعه شعریه ساتیک بالسيف و الأحقوان*. بیروت: مؤسسة الرسالة.
- الرباوی، محمدعلی، (۲۰۱۴). *من أوراق الرباوی*. المغرب.
- انوشیروانی، علیرضا، (۱۳۸۹). *ضرورت ادبیات تطبیقی در ایران*. ادبیات تطبیقی، ۱، پیاپی ۱/۱: ۶-۳۸.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۸۳). *رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- دخیسی، ابواسامه محمد، (۲۰۱۵). *مرايا. قراءات فی (من مکابدات السنديباد المغربي)*، محمد علی الرباوی، الجزء الثاني، وزارة الثقافة المغربية.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۷). *زبور پارسی*. تهران: آگاه.
- عباس زیدی، سید سکندر (۱۳۸۸). *ادبیات تطبیقی و ویژگی های ادبیات معاصر*. مجله نامه پارسی، ۵۰ و ۵۱، ۱۱۴-

۱۲۹

- عطار، فریدالدین (۱۳۸۳). *منطق الطیر*. مقدمه، تصحیح و تعلیقات محمد رضا شفیعی کدکنی، تهران: سخن.
- فروزانفر، بدیع‌الزمان (۱۳۸۸). *شرح احوال و نقد و تحلیل آثار شیخ فریدالدین محمد عطار نیشابوری*. تهران: زوار.
- گویارد، ام اف (۱۳۷۴). *ادبیات تطبیقی*. ترجمه: علی اکبرخان محمدی، تهران: پازنگ.
- ناصح قره لر، لیلا (۱۳۹۷). *بررسی تطبیقی داستان شیخ صنعان عطار نیشابوری ترساقیزی جمال رنجی*. به راهنمایی اسماعیل تاج بخش، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- نامور مطلق، بهمن (۱۳۸۹). *دانش‌های تطبیقی: مجموعه مقالات فلسفه*. اسطوره شناسی، هنر و ادبیات. چاپ اول. تهران: سخن.

ندا، طه (۱۳۹۳). *ادبیات تطبیقی*. ترجمه هادی نظری منظم: تهران.

References

Quran

- Abbas, S. (2009). "Comparative Literature and Characteristics of Contemporary Literature". *Parsi Journal*, 50 and 51, 114-129. (In Persian).
- Al-Amrani, H. (1994). *Poetry Collection of Saatik Balsif and Al-Aqhavan*. Beirut: Al-Risalah Institute. (In Arabic).
- Al-Maqtan, M. (2016). *Manifestations of Reluctance in Hasan Amrani's poetry*. Varaqah Balal Press. (In Persian).
- Al-Rabawi, M. (2014). *I Al-Arbawi leaves*. Al-Maghrib. (In Arabic).
- Anoushirvani, A. (2009). "Necessity of Comparative Literature in Iran". *Comparative Literature*, 1, series 1/1, pp.6-38. (In Persian).
- Ashrafzadeh, R. (1994). *Manifestation of Mystery and Narrative in Attar Neishabouri's Poetry*. Tehran: Asatir publications. (In Persian).
- Attar, F. (2013). *Mantegh Al-Tayr*. Introduction, Correction and Notes by; Mohammad Reza Shafi'i Kadkani, Tehran: Sokhan publications. (In Persian).
- Dakhisi, A. (2015). *Maraya*. Readings in (I Makabdat al-Sinbad al-Maghrabi) Muhammad Ali al-Rabawi, second part, Ministry of Culture of the Maghreb. (In Arabic).
- Farozanfar, B. (2009). *Description*. Criticism, and Analysis of the Works of Sheikh Fariduddin Mohammad Attar Neishabouri, Tehran: Zovar publications. (In Persian).
- Goyard, M. (2014). *Comparative literature*. translated by; Ali Akbar Khan Mohammadi, Tehran: Pazhang publications. (In Persian).
- Nada, T. (2013). *Comparative Literature*. translated by; Hadi Nazari, Tehran: Tehran publications. (In Persian).
- Namur Motlat, B. (2009). *Comparative Knowledge: A Collection of articles on Philosophy, Mythology, Art, and Literature*. 1st edition. Tehran: Sokhan publications. (In Persian).
- Naseh Qaraler, L. (2017). "Comparative Study of the Story of Sheikh Sanan Attar Nishaburi Tarsaghizi Jamal Ranji", Under the Supervision of Ismail Taj Bakhsh, Master's Thesis, Faculty of Literature. (In Persian).
- Pournamdarian, T. (2013). *Code and Secret stories in Persian Literature*. Tehran: Scientific and Cultural Publications. (In Persian).
- Shafi'i Kadkani, M. (2008). *Persian Psalm*. Tehran: Aghaz Publications. (In Persian).
- The Biography of Dr. Hassan Al-Amrani Al-Elamiya (By Hassan Al-Amrani). (In Arabic).

مقارنة حكاية شيخ الصنعان في شعر الشعارين العطار النيسابوري و حسن الامراني

سيده محبوبه حسيني فارساني^١ | احسان اسماعيلي طاهري^٢ | علي نجفي ابوكي^٣

١. الطالبة الدكتوراه، قسم اللغة العربية و آدابها، كلية الآداب و اللغات الاجنبية، جامعة كاشان، كاشان، إيران. العنوان الإلكتروني:

hosseinimahboob214@gmail.com

٢. الكاتبة المسؤولة أستاذ مساعد، قسم اللغة العربية و آدابها، كلية الآداب و اللغات الأجنبية، جامعة كاشان، كاشان، إيران. العنوان الإلكتروني:

asmaylytahryahsan@gmail.com

٣. أستاذ مشارك، قسم اللغة العربية و آدابها، كلية الآداب و اللغات الأجنبية، جامعة كاشان، كاشان، إيران. العنوان الإلكتروني: najafi.ivaki@yahoo.com

الملخص

معلومات المقال

إن فريد الدين العطار (٥٤٠ق) الشاعر الإيراني الذي نظم منطق الطير له سمعة عالمية، كما يكون الشاعر حسن الامراني من أعلام الشعر المغربي المعاصر وردت حكاية العارف شيخ الصنعان في شعر العطار و تطرق الامراني إلى استدعاء شخصية هذا العارف في شعره. و قد قام كل من من العطار و الامراني بتجسيد القيمة السامية الحب الإلهي. وفي هذه الدراسة نوقش نصان شعريان للشاعرين تختلف لغتهما و يشترك موضوعاهما، و في النص الأول وردت حكاية شيخ الصنعان نظمها العطار باللغة الفارسية و في النص الثاني نرى نفس الحكاية باللغة العربية و من نظم الامراني. إن هذه الدراسة تقصد مقارنة هاتين الحكايتين المنظومتين ذواتي مغزى واحد بأسلوب و صنف تحليلي و على أساس المذهب الفرنسي للأدب المقارن، كما تحاول أن تقدم القواسم المشتركة و ما ظهرت منها من الفوارق. و من أهم هذه القواسم المشتركة التي وصلت اليها الدراسة، الاختيار العارف لدال هذه الحكاية في عنوان المنظومتين، و كثرة العبادة لمريدى الشيخ كما يكون منها التوبة، و تمثل المرأة كرمز للفتنة، والحب أيضا. و من الفوارق بينهما اختلافهما في الرؤيا التي يراها النائم، وفي كيفية مناصحة مريدى الشيخ له، كما تختلف الحكايتان في كيفية المعالجة للبناء السردى لهما. و النكتة الأخرى التي كشفتها معالجة حكاية شيخ الصنعان للامراني هي آتى الامراني قد عرف العطار و منظومته منطق الطير معرفة جيدة بحيث تأثر به في كثير مما ورد في حكاية شيخ الصنعان من المضامين.

نوع المقال: مقالة محكمة

الوصول: ١٤٤٤/٠٥/٣٠

التقيق والمراجعة: ١٤٤٥/٠٨/٠٧

القبول: ١٤٤٥/٠٨/٠٨

الكلمات الدلالية:

العطار النيسابوري،
الامراني،
حكاية شيخ الصنعان،
المقارنة،
الأدب المقارن
المدرسة الفرنسية.

الإحالة: حسيني فارساني، سيده محبوبه؛ اسماعيلي طاهري، احسان؛ و نجفي ابوكي، علي (١٤٤٦). مقارنة حكاية شيخ الصنعان في شعر الشعارين العطار النيسابوري و حسن

الامراني. بحوث في الأدب المقارن، ١٤ (٢)، ٧٥-٩٦.

© الكتاب.

النشر: جامعة رازي

DOI: 10.22126/JCCL.2024.8613.2465